

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Н. КАРАЗИНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему «Формування емпатійних здібностей майбутніх педагогів під час
війни в умовах дистанційного навчання»**

Студентки 4 курсу групи ЗПС-41
першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти
освітньої програми «Психологія»
за спеціальністю 053- ПСИХОЛОГІЯ
Білоцерківської В.О.

Керівник к. психол. н., доцент кафедри
прикладної психології Гуляєва О.В.

Чотирьохрівнева шкала
оцінювання _____

Кількість

балів: _____

Члени комісії _____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Харків- 2024 р

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	6
1.1. Поняття про емпатію та її категорії.....	6
1.2. Особливості формування емпатійних здібностей	8
1.3. Способи формування емпатійних здібностей у юнаків і дівчат в умовах дистанційної освіти.....	12
Висновки до 1 розділу.....	14
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	16
2.1. Мета та завдання дослідження.....	16
2.2. Аналіз вибірки.....	17
2.3. Процедура проведення дослідження.....	18
2.4. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів.....	28
Висновки до 2 розділу.....	30
ВИСНОВКИ.....	31
ЛІТЕРАТУРА	33
ДОДАТКИ.....	38

ВСТУП

У наш час стає все важливіше створювати умови, що сприяють розвитку психологічних якостей, які визначають моральний рівень особистості. Емпатія виявляється ключовою у цьому процесі, оскільки вона сприяє не лише формуванню педагогічних навичок у майбутніх вчителів, але й розвитку моральних засад кожної окремої людини. Ця здатність допомагає розбиратися в почуттях і потребах інших, створюючи основу для щирого та чутливого спілкування з оточуючими.

У періоди напруженої взаємодії між людьми та суспільством, емоції стають надзвичайно сильними. Наприклад, під час воєнних подій багато українців відчують найглибші почуття. Важливо надавати один одному підтримку в цей важкий час. Багато людей переживають хвилювання, страх, гнів, смуток та співчуття до інших, а також відчують тривожність. Навчитися контролювати свої емоції – це важливо, щоб вони не заважали нам проживати повноцінне життя.

Світ, постійно змінюється, а українцям часто доводиться стикатися з різними життєвими випробуваннями та емоційним напруженням. У таких умовах надзвичайно важливо розвивати емпатійні здібності, що означає здатність розуміти почуття інших, сприймати їх емоції та виявляти співчуття та розуміння. Особливо важливо це стає в умовах воєнного конфлікту, коли підтримка та співчуття одне до одного стають ключовими для подолання випробувань.

Під час студентських років відбувається активний процес розвитку емпатії, що супроводжується значними змінами, що впливають на особистісний ріст майбутнього педагога. Молодий вік характеризується інтенсивним процесом формування особистості, адаптацією до соціальних норм та переходом від дитинства до самостійної дорослої діяльності під впливом навколишнього середовища.

Багато вітчизняних та зарубіжних науковців вивчають проблеми розвитку емпатії в юнацькому віці, такі як: Л. Журавльова [8], С. Максимець [16], Т. Рябовол [18], Г. Шкляєва та Т. Яценко [22] та інші. Проте вивчення наукових джерел з психології вказує на те, що на сьогоднішній день не вистачає ефективних методів формування емпатійних навичок у здобувачів освіти під час воєнного конфлікту, особливо в умовах дистанційного навчання.

Ураховуючи важливість цієї проблеми та недостатнє дослідження її аспектів, ми вирішили обрати таку тему, яку вважаємо **актуальною** на сьогодні: „Засоби формування емпатійних здібностей майбутніх педагогів під час війни в умовах дистанційного навчання”.

Об’єкт дослідження: емпатійні здібності майбутніх педагогів.

Предмет дослідження: засоби формування емпатії майбутніх педагогів в умовах дистанційної освіти.

Мета дослідження: дослідити засоби формування емпатійних здібностей майбутніх педагогів.

Гіпотеза дослідження – використання психологічної програми розвитку емоційного інтелекту та емпатії сприятиме покращенню емпатії у майбутніх педагогів.

Завдання:

1. Проаналізувати літературу з психології, а саме, проблеми формування емпатії.

2. Розробити критерії, показники прояву емпатійних здібностей.

4. Дослідити рівень прояву емпатії в юнаків та дівчат.

5. Розробити та перевірити ефективність системи занять з формування емпатійних здібностей у юнаків і дівчат на прикладі здобувачів освіти освітньо-професійного ступеня Фаховий молодший бакалавр, галуззі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 013 Початкова освіта Обласного коледжу „Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія” Полтавської обласної ради, в умовах дистанційної освіти.

Для вирішення завдань, досягнення цілей та перевірки гіпотези, в нашому дослідженні було використано *комплекс методів наукового дослідження*:

- **теоретичні:** *теоретичний аналіз та узагальнення літератури* із психології, аналіз, синтез та узагальнення інформації, яка стосується даної теми, абстрагування;
- **емпіричні:** *Методика діагностики рівня емпатійних здібностей В. Бойка; Методика «Шкала емоційного відгуку» (Balanced Emotional Empathy Scale – BEES) А. Мехрабіана і Н. Епштейна;*
- **статистичні:** *кількісний та якісний аналіз* отриманих результатів дослідження (метод підрахунку середнього значення за вибіркою); *U-критерій Манна-Уїтні* (оцінка статистичної значущості змін).

Практичне значення полягає в розробці психологічної програми розвитку емоційного інтелекту та емпатії майбутніх педагогів.

Вибірку дослідження склали 44 здобувачі освіти (6 юнаків та 38 дівчат) освітньо-професійного ступеня Фаховий молодший бакалавр, галуззі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 013 Початкова освіта Обласного коледжу „Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія” Полтавської обласної ради.

Структура кваліфікованої роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку літератури, що налічує 24 найменування та 5 додатків. Повний обсяг роботи становить 48 сторінки, основного тексту – 32 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

1.1. Поняття про емпатію та її категорії

Виходячи зі змісту поняття „емпатійні здібності”, вважаємо за необхідне розглянути ряд категорій, якими доведеться оперувати при розкритті теми наукової роботи. Серед них: *емпатія, емоційна емпатія, когнітивна емпатія, предикативна емпатія, емпатійні здібності, особистість, емоційність*.

Поняття „емпатія” у Сучасному психолого-педагогічному словнику Домбровського розглядається як стан, пов’язаний зі здатністю емоційно відгукуватися на переживання іншої людини. Здатність людини до паралельного переживання тих емоцій, що виникають у іншій особистості в ході спілкування з ним [20]. До того ж це розуміння психологічного настрою, усвідомлення своїх почуттів та емоцій індивідуальними та вміння взяти на себе роль іншої людини.

Основним процесом формуванням емпатії як сталої властивості особистості лежить можливість емоційно відкликатися на почуття й переживання інших людей [1, с. 119].

Еммануель Трінчер – французький психолог розробив і запровадив у психологію класифікацію емпатійного переживання за трьома категоріями, яка описує процес розуміння та розділення емоцій іншої людини, на розумному, чуттєвому й емоційному співпереживанні залежно від схильності людини

1. Емоційна емпатія – це реакція особистості на емоційний стан іншої людини, коли вона відчуває та відображає ці емоції у собі. Наприклад, коли людина відчуває та реагує на емоції іншої людини, вона відтворює ці самі емоції у собі. Багато взаємодій між людьми ґрунтуються на цьому виді емпатії.

2. Когнітивна емпатія – це здатність людей розуміти, порівнювати і аналізувати думки, які притаманні іншим людям. Цей вид емпатії найчастіше виявляється під час обговорень і наукових дебатів, коли мета полягає у тому, щоб

розуміти точку зору опонента без оцінки чи емоційного втручання, і висловити це зрозумілим для інших способом.

3. Предикативна емпатія – здатність аналізувати та передбачати, як інші люди відреагують на певні дії або події. Цей аспект емпатії активно використовується, коли необхідно уявити себе на місці іншої людини та передбачити, як вона відреагує.

Емпатія зазвичай розглядається у двох площинах: як процес або стан та як стійка властивість особистості, що розвивається у процесі соціалізації [6].

Емпатія як здатність – це вміння усвідомлювати душевний стан, переживання інших, розуміти її емоційну мову, відгукуватися на психологічний стан.

Аналіз психологічних теорій щодо педагогічних здібностей також дозволяє ідентифікувати різноманітні аспекти особистості педагога, які прямо впливають на його здібність до емпатії. У структурі педагогічних здібностей, розробленої В. Крутецьким, перцептивні здібності виділяються серед інших. Вони характеризуються здатністю проникати у внутрішній світ учня та вихованця, вмінням спостерігати та розуміти психологічні аспекти особистості учня, а також його тимчасові психічні стани.

Тільки педагог із гострими вміннями відчуває та розуміє навіть найдрібніші зміни у внутрішньому стані вихованця, навіть якщо вони виявляються лише у маленьких зовнішніх ознаках. На нашу думку, така здатність неможлива без наявності у педагога розвиненої емпатії. У структурі педагогічних здібностей, запропонованій Н. Кузьміною, комунікативні здібності займають важливе місце. Здібності базуються на чотирьох ключових факторах: умінні ідентифікувати себе з іншими, чутливості до індивідуальних відмінностей учнів, добре розвиненій інтуїції та сугестивних якостях.[9, с. 67.].

Одним із ключових понять, яке ми маємо розглянути, є «особистість». Це поняття відображає соціальну природу людини, її сприйняття як унікальної індивідуальності та суб'єкта соціокультурного буття. Особистість проявляється в контекстах соціальних взаємин, комунікації та практичної діяльності. Вона є

соціально зумовленою системою психічних якостей, яка формується через участь людини в суспільних, культурних та історичних процесах.[3].

У кінці XIX – на початку XX століття психологи вивчали питання емпатії у контексті інших суміжних проблем.

Важливу роль у розробці поняття відіграла теорія Т. Ліпса про переживання – пізнання об'єкта або предмета. Пізнаючи іншого, ми пізнаємо себе вважав Т. Ліпс [2]. Процес переживання оснований на бажанні побачити такі ж відчуття в іншого, які є у суб'єкта самого. Суб'єкт спостерігаючи за мімікою іншої особи, неусвідомлено наслідує їй, це викликає у суб'єкта емоцію відповідну цій міміці. Можна сказати, що переживання це наслідування, імітація почуттів, настрою яких зазнає інша особистість [12].

Наступним поняттям, яке потрібно розглянути в межах вивченої проблеми є емоційність – це не просто прояв емоцій, а здатність їх відчувати; включає в себе широкий спектр почуттів, як позитивних, так і негативних.

Емоційність розглядається як одна із найважливіших, поряд із психічною активністю, характеристик індивідуальностей, яка має цілий комплекс властивостей: формально-динамічні параметри офіційних переживань (їх сила, інтенсивність, тривалість, швидкість протікання та зміни), якісні характеристики (модальність і знак емоційного переживання) та змістові характеристики емоційності, які стосуються об'єкта переживань.

Отже, емоційні явища представлені не лише актуальними (ситуативними) емоціями, а й стійкою схильністю до переживань емоції певної модальності, тобто емоційністю. Емоційність як стійка риса індивідуальності є вихідним рівнем реагування на емоціогенні ситуації.

1.2. Особливості формування емпатійних здібностей

Під час періоду підлітковості та молодшої дорослості продовжується формування світогляду, моральних переконань, принципів та ідеалів системи

оцінювальних суджень, якими підростаюча особистість починає керуватися у своїй поведінці [10, с. 17].

Цей відрізок онтогенезу характеризується переоцінкою цінностей, коли змінюються компоненти ціннісних орієнтацій, проявляються нові тенденції їх розвитку. Тому саме на межі цього вікового періоду відбувається усвідомлення юнаками і дівчатами себе як позитивно функціонуючої істоти. Принципові зміни у сфері відносин та активне включення юнаків у різнопланову суспільно-корисну діяльність, основним змістом якої є орієнтація на іншу людину, викликає необхідність пошуку нових форм спілкування та побудови гармонійних стосунків з оточенням.

Розширення кола інтересів, розвиток самосвідомості, нові умови навчання та спілкування з ровесниками неминує призводить до інтенсивного зростання соціально-ціннісних спонукань та переживань [13].

Формування емпатійних почуттів у підлітковому та юнацькому віці значною мірою залежить від якісних змін у їхньому моральному розвитку. Ці зміни включають перегляд і лібералізацію ціннісних уявлень, що, в свою чергу, сприяє розвитку наступних здібностей: здатність застосовувати до себе ті ж критерії оцінки, що й до інших; використання суспільних принципів моральної поведінки як основи для оцінювання себе та інших; вміння враховувати потреби, інтереси і почуття інших нарівні зі своїми власними. Таким чином підлітковий період важливий для формування та закріплення емпатії як стійкої моральної якості в системі цінностей дитини. [19, с. 234].

При аналізі ключових факторів, що сприяють розвитку професійної самосвідомості майбутніх педагогів, слід відзначити, що багато досліджень підкреслюють важливість окремих механізмів формування професійного "Я" студентів. Особливо важливим є їх здатність до рефлексії, ідентифікації, а також професійна орієнтація, заснована на мотивах вибору професії та їх ціннісних орієнтаціях [13].

Водночас, серед різноманітних психологічних явищ, що сприяють досягненню соціально прийняттого рівня професійної самосвідомості

особистості, особливо виділяються педагогічні здібності. Вони можуть як сприяти, так і заважати процесу професійного становлення майбутніх фахівців, що в свою чергу впливає на рівень їхньої професійної самосвідомості.

Досліджуючи велике розмаїття згаданих вище здібностей, значна кількість вчених підкреслює значення розвитку здатності педагога до співчуття і співпереживання.

На думку таких науковців, як Т. Васишина [4], Л. Журавльова [8], О. Кайріс [11] та інших, здатність людини до емоційного відгуку – співчуття, співпереживання та розуміння внутрішнього стану інших – є необхідною умовою як особистісного, так і професійного зростання. Для педагога ця здатність є ключовим фактором ефективності навчання та виховання, однією з основних професійно важливих якостей.

Один з важливих аспектів розвитку самосвідомості підлітків полягає у формуванні моральної самосвідомості, яке призводить до перетворення особистості з об'єкта виховного впливу на суб'єкта власної життєдіяльності та моральної поведінки.

Так, емоційно-ціннісний аспект моральної самосвідомості здобувачів освіти пов'язана із засвоєнням основних цінностей: честі, відповідальності, гідності, що визначають моральні позиції, вибір ціле, інтересів, мотивацію поведінки.

Саме через функціонування емпатії, як реакції на емоції та проблеми іншої людини, особистість може інтуїтивно зрозуміти внутрішній світ іншої людини, сприймати її потреби, переживання та труднощі. Це досягається шляхом усвідомлення настроїв, думок, емоційних станів іншої особи, її мотивацій та бажань.

Емпатія допомагає підліткам та юнакам адаптувати свої реакції та поведінку, виходячи з емоцій, думок та станів інших людей. Рівень емпатії у підлітків формується залежно від їхніх ціннісних орієнтацій до оточуючих і від емоційної близькості, яка розвивається через взаємодію з іншими.

Психологічні особливості емпатії юнаків і дівчат виявляються в таких загальних складових:

- емоційно-ціннісна або суб'єктивна складова – відображення стану людини;
- пізнавальна, або когнітивна складова – це відображення об'єктів та явищ, яке породжує специфічні потреби, цілі та мотиви в умовах певного емоційного контексту;
- поведінкова складова – це цілеспрямовані дії суб'єкта, спрямовані на вирішення ситуацій, які вимагають емпатії.

Критерії виявлення психологічних особливостей емпатії:

- зовнішня, емоційно-експресивна сторона: вираженість емпатійних емоцій у поведінці
- свідомі, керовані волею дії: вживання дій на основі міцних переконань, які використовують підлітки для реагування на емпатогенні обставини [12].

Співчуття і співпереживання можуть розглядатися як складові одного процесу формування і утвердження емпатії як постійної риси особистості, або розглядатися окремо як прояви цієї якості, формування якої залежить від особистісного розвитку дитини. У цьому контексті співчуття може бути розглянуте як початковий вираз емпатії, оснований на емоціях та почуттях; у той час як співпереживання є більш високим і складним проявом, що виникає з розширенням знань про об'єкти, предмети та явища навколишнього середовища, і перетворюється на активні дії з метою вирішення емпатичних моральних колізій.

Між відчуттям співчуття та співпереживанням існує проміжний стан, який полягає у активному спостереженні ситуації та бажанні допомогти тому, хто її переживає. Студентські роки є добрим часом для того, щоби розвивати ці емпатійні здібності.

Отже, створення сприятливого оточення, заохочення емпатійної поведінки та надання можливостей для практики емпатії може значно посилити емпатійні здібності підлітків та юнаків, що матиме позитивний вплив на все їхнє життя.

1.3. Формування емпатійних здібностей у юнаків і дівчат в умовах дистанційної освіти

У всіх освітніх закладах України уже четвертий рік поспіль здійснюється навчання у формі дистанційного або змішаного навчання. Початково це стало випробуванням для країни у зв'язку з пандемією COVID-19, а з 24 лютого 2022 року в Україні було оголошено воєнний стан через повномасштабне вторгнення Росії.

Початок воєнних дій призвів до значних викликів та проблем у сфері освіти: масові переселення громадян на контрольовану територію та за кордон, тимчасова окупація регіонів, втрати людей, руйнування освітніх закладів, порушення прав учасників освітнього процесу та інші негаразди. Деякі з цих проблем було вирішено, але існують і ті, які залишаються невирішеними з різних причин.

Кожен освітянин України стикнувся із запитанням: як навчати молодь під час надзвичайних ситуацій, під час війни? Головна мета дистанційного навчання під час воєнного стану – це психологічна підтримка, спілкування, перемикання уваги з воєнних конфліктів на інші важливі, життєві завдання, на що-небудь приємне [14, с. 207].

Успіх адаптації студентів-першокурсників у вищих навчальних закладах, особливо під час змішаного навчання, сильно залежить від їх здатності до самодисципліни. Важливо самостійно планувати своє навчання, керувати часом і контролювати підготовку до різноманітних перевірок та екзаменів.

Коли студенти вступають на перший курс університету, вони зіштовхуються з різкою зміною умов навчання. Вони мають швидко адаптуватися до інтенсивного розкладу, розвивати навички ефективного

управління часом і самостійного освоєння матеріалу. Окрім цього, вони стикаються з ще одним викликом – новий колектив. Взаємодія з новими однокурсниками та викладачами, налагодження відносин у навчальній групі може створювати додатковий стрес та впливати на їх загальний успіх у навчанні та соціалізації. Важливо, що успіх у цьому процесі не лише підвищує академічну продуктивність, а й сприяє формуванню професійної ідентичності.[7, с.76].

Для відновлення освіти стали використовувати різні платформи та додатки, як-от: Google Classroom, Zoom, Google Meet, Jamboard, Kahoot, Padlet та ін.

Щодо проблеми нашого дослідження існує багато якісних та ефективних засобів для формування емпатійних здібностей. Наприклад, у роботі С. Ричкової запропоновано ряд вправ, які допоможуть розвинути емпатійні здібності у здобувачів освіти: „Здобуття довіри групи”, „Скажи мені щиро...”, „Похвала”, „Допомога іншому”, „П’ять добрих слів”, „Нове й важливе для мене” [17, с. 10].

Так, у вправі „Допомога іншому” кожен учасник пише на аркуші паперу початок речення: „Я хотів би в собі краще зрозуміти...”, – і протягом 10 хвилин описує, що у власній поведінці, у взаєминах із іншими людьми, у власних думках, почуттях йому найменш зрозуміло. Учасники пишуть насамперед для себе й не потрібно із написаного оприлюднювати те, про що не хочеться повідомляти іншим. Із переліку кожен обирає одну проблему для обговорення. Група об’єднується по двоє, тобто утворює пари учасників. У парі один допомагає вирішити проблему, а інший приймає допомогу. Учасники повинні використовувати всі набуті знання, відкриті запитання, перефразування.

У творчій розробці Н. Харченко описано такі ігри і вправи на розвиток емпатії, як-от: „Що ти зробиш, якщо побачиш...”, „Як учинити?”, „З’єднувальна нитка”, „Яке почуття?”, „Невербальний вираз емоцій і „читання” за невербальними ознаками”, „Телефон”, „Спостереження чи оцінка”, „Символічне зображення емоцій (пластика, малюнок)”, „Мавпа перед зеркалом” [21, с. 13].

Наприклад, у грі „Невербальний вираз емоцій і „читання” за невербальними ознаками” учасники гри об’єднуються в пари, стають колом. За

командою ведучого всім потрібно почати демонструвати відчуття того чи того емоційного стану, емоції чи почуття. Ведучий може несподівано командою “стоп” зупинити всіх у тих позах, у яких вони перебувають. Ми можемо обрати пару учасників, щоб інші могли їх спостерігати, стимулюючи активне сприйняття. Через деякий час пари змінюються, що дозволяє залучити більше людей і глибше дослідити емоції. Учасникам пропонують виразити через невербальні засоби різні емоції, пов'язані з особистими чи соціальними подіями, такі як зрада, сюрприз, гордість, агресія, підозра, гнів, любов, радість, розчарування. Обговорення після гри допомагає учасникам зробити висновки про способи вираження і сприйняття різних емоцій.

Аналіз засобів формування емпатійних здібностей показав, що запропоновані ігри та вправи розраховані на роботу в очному форматі і не зовсім підходять до сучасних умов освіти. Тому потребують адаптації для використання через онлайн платформи та програми.

Отже, аналіз літератури з психології з проблеми формування емпатії показав, що у психологічних дослідженнях питання емпатії розглядалося під час вивчення інших суміжних проблем. Функціонування емпатії як відгуку на емоційний стан іншої людини дає змогу особистості інтуїтивно зрозуміти внутрішній світ іншої людини, сприйняти її потреби, переживання та проблеми, орієнтуючись на її настрої, думки, емоції та спонукання. Завдяки емпатії підлітки та юнаки коригують свої реакції й поведінку відповідно до почуттів, думок і стану іншої людини. Щодо проблеми нашого дослідження існує багато якісних та ефективних засобів для формування емпатійних здібностей.

Висновки до 1 розділу

Провівши теоретичний аналіз джерел можна сформулювати наступні висновки:

1. Емпатія – це здатність розуміти та розділяти почуття іншої людини. Це можливість поставити себе на місце іншої людини та побачити світ її очима. Емпатія – це важлива навичка, яка дозволяє нам налагоджувати зв'язки з іншими людьми, будувати стосунки та створювати значущі стосунки.

Емпатія – це сильний інструмент, який може допомогти нам налагоджувати зв'язки з іншими людьми, будувати стосунки та створювати значущі стосунки. Практикуючи емпатію, ми можемо зробити світ більш співчутливим і турботливим місцем.

2. Формування емпатійних здібностей у юнацькому віці є важливим процесом, оскільки саме в цьому періоді особистість активно розвивається, індивід стикається зі складними емоційними та соціальними ситуаціями.

Важливо також пам'ятати, що кожна особистість унікальна, і розвиток емпатії може відрізнятись від особи до особи.

3. Формування емпатійних здібностей у юнаків і дівчат в умовах дистанційної освіти може бути складнішим через відсутність безпосереднього контакту та можливості спілкування в реальному часі. Використання різноманітних методів та заохочення юнаків і дівчат до активної участі в онлайн-спільнотах, творчості та соціально-значущих проектах може допомогти їм стати більш емпатичними, чуйними та відповідальними членами суспільства.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

2.1. Мета та завдання дослідження

Власне дослідження ми проводили на базі Обласного коледжу „Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія” Полтавської обласної ради. Характеристика виборки для дослідження представлена нами у підрозділі 2.2.

Метою нашого дослідження було дослідити засоби формування емпатійних здібностей майбутніх педагогів спираючись на вибірку, яка була нами сформована.

Враховуючи останні дослідження Е. Трінчера, які були розглянуті у розділі 1.1., ми вважаємо за важливе дослідити емоційний, когнітивний та предикативний аспекти прояву емпатії. Для оцінки рівня емпатійних здібностей майбутніх педагогів, ми детально описали не лише компоненти (критерії), а також показники та рівні вияву емпатії „Табл. 2.1”.

Таблиця 2.1

Критерії, рівні та показники прояву емпатії

№	Критерії прояву емпатії	Рівні та показники прояву емпатії		
		низький	середній	високий
1	Емоційний	Особа не має властивості відчувати чужі переживання і ніколи не переносить їх на себе. Вона лише рідко виявляє співчуття та співпереживання.	Ця особа час від часу відчуває переживання і частково переносить їх на себе. Вона рідко виявляє співпереживання та проявляє співчуття..	Ця людина має здатність відчувати переживання інших і проявляти їх у собі. Вона також співпереживає та виявляє співчуття.

2	Когнітивний	Ця особа не має здатності розуміти, вона ніколи не порівнює та не аналізує думки, наявні у інших.	Час від часу ця особа розуміє, але рідко порівнює та аналізує думки, які інші висловлюють. Вона частково усвідомлює, але не повністю розуміє людину.	Ця людина розуміє, аналізує та порівнює думки, які висловлюються іншими. Вона глибоко усвідомлює та розуміє людину..
3	Предикативний	Ця особа ніколи не приділяє уваги аналізу та передбаченню реакцій інших людей на події. Вона дуже рідко вдається до вміння ставити себе на місце інших і уявляти їхню реакцію.	Ця людина рідко проводить аналіз та лише частково передбачає реакції людей на певні події. Іноді вона спробує поставити себе на місце інших, але майже не уявляє їхню реакцію.	Ця особа вивчає та передбачає, як інші люди реагуватимуть на певні події. Вона здатна поставити себе на місце інших і уявити їхню реакцію.

Завданнями дослідження ми визначили:

- підготувати та провести дослідження рівня емпатійних здібностей здобувачів освіти Кременчуцької гуманітарно-технологічної академії в умовах війни при дистанційному навчанні;
- розробити систему занять з формування емпатійних здібностей у здобувачів освіти Кременчуцької гуманітарно-технологічної академії;
- перевірити ефективність зазначеної системи занять на основі визначених методів дослідження.

2.2. Аналіз вибірки

Дослідження прояву емпатійних здібностей було проведено у 2023 році. У дослідженні прийняли участь здобувачі освіти юнацького віку Обласного коледжу „Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія” Полтавської

обласних ради спеціальності 013. Початкова освіта у кількості 6 юнаків та 38 дівчат. Загальна кількість респондентів у вибірці склала 44 особи.

Враховуючи, що загальна кількість здобувачів вищої освіти в Україні за спеціальність 013 Початкова освіта у 2023/2024 році склала 2258 осіб то вибірка була сформована нами на основі „гніздового” способу – обрано групу осіб, які за загальними критеріями відповідають генеральній вибірці. Вони навчаються в кожному закладі освіти за відповідною освітньою програмою та можуть представляти всю сукупність. Вага вибірки – 1,95% генеральної сукупності, що відповідає критерію репрезентативності.

Для проведення дослідження нами були сформовані контрольна та експериментальні групи, які склалися з 22 осіб кожна.

Такі виборки зумовили вибір нами U-критерію Манна-Уїтні для статистичного аналізу отриманих результатів. (U-критерій Манна-Уїтні – це статистичний тест, який використовується для порівняння двох незалежних груп у випадку, коли вибірки невеликі (менше 30 у кожній групі) або коли дані не мають нормального розподілу).

2.3. Процедура проведення дослідження

Наше дослідження включало такі етапи:

1. Формування вибірки та розподіл студентів на контрольну та експериментальну групи методом випадкового поділу.
2. Проведення досліджень за відібраними психодіагностичними методами. У ході цього етапу визначено базові показники для обох груп.
3. Розробка системи занять з формування емпатії у здобувачів освіти. Проведення цих занять у здобувачів освіти експериментальної групи.
4. Проведення дослідження в контрольній та експериментальній групах.
5. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів.

Враховуючи структурні компоненти та типи емпатії, ми обрали ряд психодіагностичних методів:

1. Тест на „Діагностика рівня емпатійних здібностей” (В. Бойко) [2].
2. Тест на „Дослідження рівня емпатійних тенденцій” (І. Юсупов) [24].
3. Тест „Закінчи речення” (авторський).

Для дослідження виявів емпатії – здатності особистості співпереживати проблемам інших людей, нами було підібрано тест „Діагностика рівня емпатійних здібностей” [2]. Даний тест передбачає 36 твердження на кожен із яких пропонується два варіанта відповіді ((+) або (-)).

Для обробки результатів нами було обчислено відповіді респондентів за аналізом показників окремих шкал і загальної сумарної оцінки рівня емпатії. Кожна шкала оцінює важливість певного аспекту емпатії, дозволяючи виміряти його вплив на загальну структуру.

Оцінки на шкалі допомагають розуміти загальний рівень емпатії, причому показник може змінюватись від мінімуму до максимуму. За даними досліджень, високий загальний результат свідчить про надзвичайно високу емпатію, тоді як більш низькі показники можуть вказувати на середній, занижений, або навіть дуже низький рівень емпатичності.

Для виявлення наявності емпатійних тенденцій нами було підібрано тест „Дослідження рівня емпатійних тенденцій” [22]. Даний тест передбачає 36 тверджень на кожне з яких пропонується давати відповіді від 0 до 5 балів в залежності від частоти прояву якості.

В процесі нашого тестування одним з ключових аспектів була перевірка відвертості, оскільки чесність відповідей безпосередньо впливає на достовірність отриманих даних. Ми аналізували, наскільки учасники були схильні давати правдиві відповіді, чи не уникали особливо чутливих питань або чи не обирали вони варіанти, які можуть бути сприйняті як соціально бажані. Ці відомості допомагають нам зрозуміти, чи можна довіряти результатам тестування та якою мірою вони відображають реальні емоційні стани та

психологічні налаштування учасників. Чесність відповідей є важливим критерієм, що дозволяє здійснити більш точний аналіз і забезпечити валідність нашого дослідження.

Тільки після цього ми могли продовжувати інтерпретацію результатів за іншими шкалами та показниками, що допоможе нам зрозуміти більш глибокі аспекти емпатії учасників.

Для дослідження прояву спрямованості емпатії нами було розроблено авторський тест „Закінчи речення”. Даний тест передбачає 10 тверджень на кожне з яких потрібно продовжити власною думкою.

Повний перелік тверджень тесту представлено у Додатку А. Для обробки результатів нами було обчислено відповіді респондентів за розробленими критеріями (Табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Критерії спрямованості емпатії

№	Компоненти прояву спрямованості емпатії	Рівні та показники прояву емпатії		
		низький	середній	високий
1	Співчуття	Не виражає співчуття	Дуже рідко виражає співчуття	Виражає співчуття
2	Співпереживання	Зовсім не співпереживає	Не часто виражає співпереживання	Виражає співпереживання
3	Емпатійний гнів	Не має почуття емпатійного гніву	Іноді виражає гнів	Виражає емпатійний гнів до агресора

Співпереживання – це здатність відчувати та розуміти емоції, переживання та стан іншої людини. Це вміння поставити себе на місце іншої людини і зрозуміти її почуття і емоції. Співпереживання включає в себе емпатію, тобто

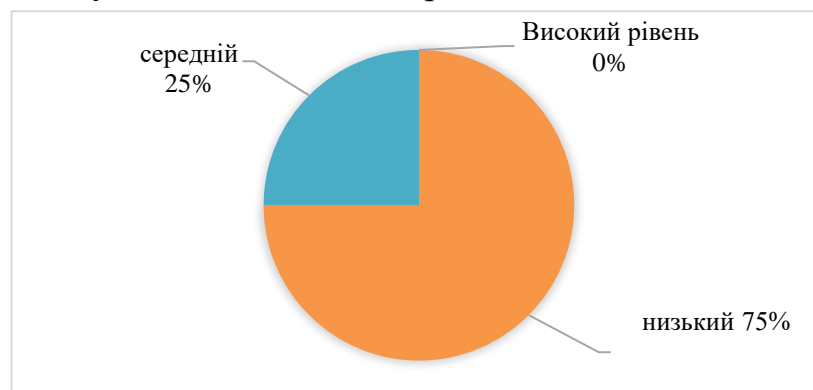
вміння відчувати те, що відчуває інша людина, і симпатію, яка виражається у співчутті та підтримці. Це важливий аспект міжособистісних відносин і може сприяти розвитку емпатії та соціальної співпраці.

G. Vitaglione вводить поняття емпатичного гніву – емоційного стану, опосередкованого емоційною реакцією жертви, у якому спостерігач відчуває гнів стосовно агресору [23].

Дослідження прояву емпатійних здібностей було проведено у 2023 році. У дослідженні прийняли участь здобувачі освіти юнацького віку Обласного коледжу „Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія” Полтавської обласної ради спеціальності 013. Початкова освіта у кількості 6 юнаків та 38 дівчат. Результати занесено у Додаток Б.

Під час аналізу виявлено, що 75% молодих учасників мають низький рівень емпатії за результатами тесту „Діагностика рівня емпатійних здібностей” (В. Бойко), 25% показали середній рівень, а жоден з них не мав високого. Графічно це можна представити на Рис. 2.1

Рис. 2.1. – Результати діагностики рівня емпатійних здібностей за тестом

“Діагностика рівня емпатійних здібностей” (В. Бойко)

Отже, виявилось, що жоден учасник не демонструє високого рівня емпатії. Це здивувало нас, оскільки ми очікували, що в умовах конфлікту прояви емпатії будуть більш вираженими. Найбільша частина респондентів (75%) мають низький рівень емпатії. Ці результати свідчать про критичну потребу в розвитку здібностей до емпатії у юнаків і дівчат, а також необхідність активно сприяти їхньому формуванню в умовах воєнного конфлікту та під час дистанційного навчання.

Після проведення дослідження емпатійних тенденцій за допомогою тесту „Дослідження рівня емпатійних тенденцій” (І. Юсупов) ми встановили, що 27% молодих респондентів мають низький рівень емпатійної тенденції, 71% – середній рівень, і лише 2% мають високий рівень емпатії. Графічно результат представлений на Рис. 2. 2.

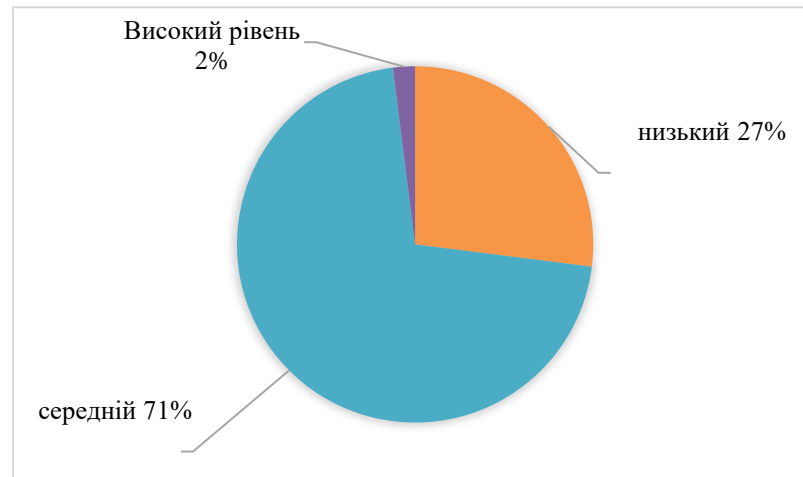

Рис. 2.2. – Результати дослідження рівня емпатійних тенденцій за тестом “Дослідження рівня емпатійних тенденцій” (І. Юсупов).

Після аналізу результатів дослідження виявлено, що більшість респондентів демонструють середній рівень емпатії, що є типовим для більшості людей. Вони не відзначаються особливою чутливістю, вважають, що судити про інших за їх діями важливіше, ніж за відчуттями. Зазвичай контролюють свої емоції та уважно слухають, намагаючись розуміти більше, ніж просто сказане. Проте, при надмірному вияві емоцій співрозмовника втрачають терпіння. Ця група освітян частіше обирає стриманість у висловленні власної думки, уникнення висловлення, якщо не впевнена, що їхній погляд буде прийнятий. Під час читання літературних творів або перегляду фільмів вони більше зосереджені на дії героїв, ніж на їхніх переживаннях. Вони не завжди впевнені в прогнозуванні розвитку міжособистісних відносин, тому вчинки інших можуть їм здаватися несподіваними.

Виявлено, що лише 27% молоді мають низький рівень емпатійних тенденцій, що становить значно менший показник у порівнянні з попереднім

тестом. Проте, це також свідчить про необхідність праці над підвищенням цього рівня якості. У відміню від попереднього тесту, лише 2% виявили високий рівень емпатійних тенденцій, що підтверджує потребу у зміцненні розвитку цієї важливої якості серед майбутніх педагогів.

Під час аналізу результатів тесту „Закінчи речення” було встановлено, що більшість учасників, а саме 70%, мають середній рівень прояву емпатії. 25% виявили низький рівень, тоді як лише 5% мали високий рівень емпатії. Графічно результат представлений на Рис. 2. 3.

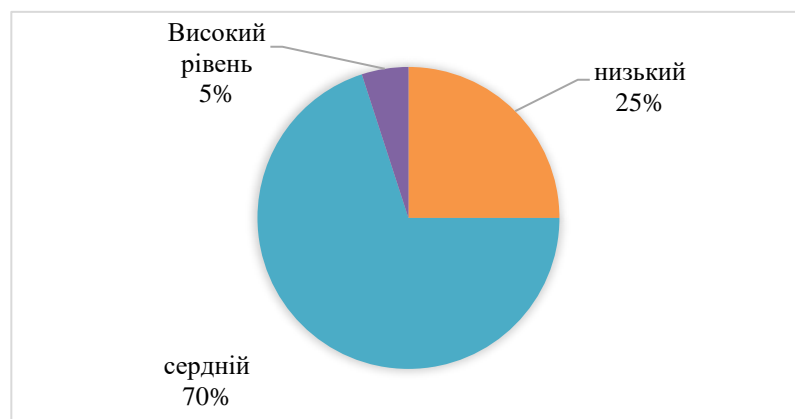

Рис. 2.3. – Результати дослідження прояву спрямованості емпатії за авторським тестом „Закінчи речення”.

У ході нашого дослідження, де застосовувався авторський тест „Закінчи речення”, ми визначили критерії для вимірювання рівня спрямованості на емпатію. Аналіз результатів показав, що більшість молодих людей, які брали участь у дослідженні, демонструють схильність до співчуття (89%), меншість – до співпереживання (7%), а лише невелика кількість проявляє емпатійний гнів (4%). Графічно результат представлений на Рис. 2. 4.

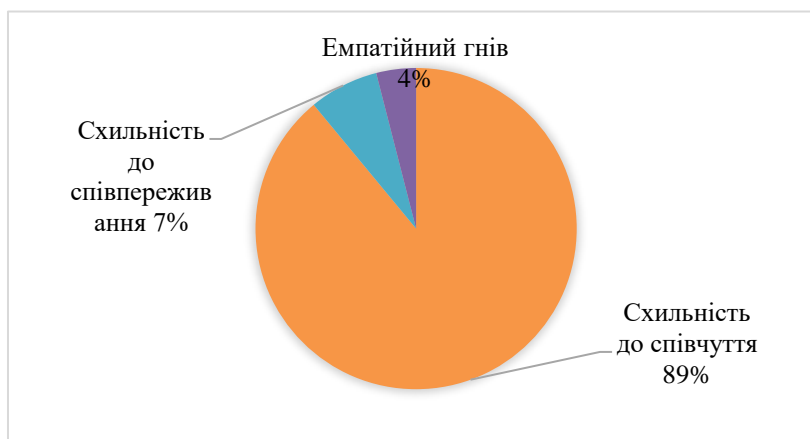
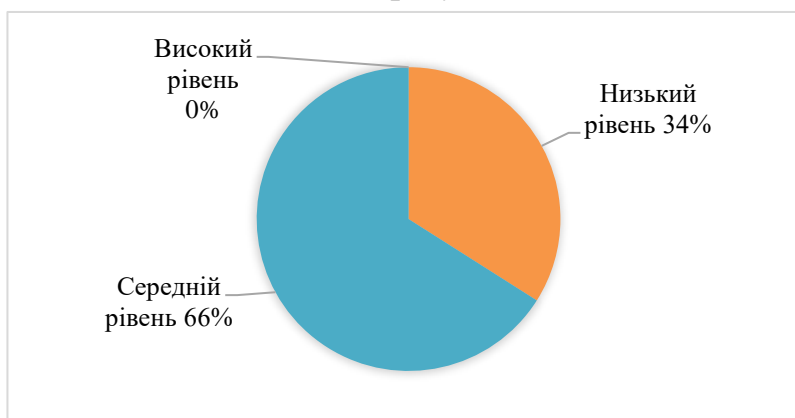

Рис. 2.4. – Результати прояву спрямованості емпатії юнаків і дівчат

Висновок з проведеного дослідження вказує на те, що більшість майбутніх педагогів виявили середній рівень емпатії (66%), у 34% випадків спостерігається низький рівень, тоді як високий рівень емпатійних здібностей виявлено не було. Графічне відображення результатів наведено на Рис. 2. 5

Рис. 2.5. – Загальний результат емпатійності майбутніх педагогів

Також можна виділити наступні характеристики студентів з низьким та середнім рівнем емпатії.

Так здобувачі освіти з низьким рівнем емпатії мають такі особливі риси:

1. Обмежений інтерес до почуттів інших: Цей студент може бути більш зацікавлений у власних потребах і емоціях, не приділяючи достатньо уваги почуттям інших.

2. Низька емоційна реактивність: Здобувач освіти може виявляти обмеженість у вираженні емоцій або реагувати мало чутливо на емоційні

потреби оточуючих.

3. Підвищена концентрація на власних задачах і цілях: Цей студент може бути більш орієнтованим на досягнення своїх власних цілей, не приділяючи достатньо уваги потребам інших людей.

4. Обмежена здатність до перспективного мислення: Він може мати складнощі у здатності уявляти ситуації з точки зору інших людей і розуміти їхні мотивації та почуття.

5. Труднощі у встановленні соціальних зв'язків: Через низький рівень емпатії студент може виявляти труднощі у встановленні та підтримці близьких соціальних зв'язків.

Здобувачі освіти з середнім рівнем емпатії є доброзичливими та ввічливими у взаємодії з іншими, здатними до співчуття та розуміння почуттів та потреб інших людей. Однак в порівнянні із студентами, які мають вищий рівень емпатії, вони виявляють меншу схильність до врахування потреб інших в процесі прийняття рішень або в міжособистісних взаємодіях. Вони більш схильні до зосередження на власних потребах та переживаннях, але все ж здатні виявляти розуміння та уважність до інших, коли це необхідно. Загалом, ці здобувачі освіти є гарними співрозмовниками та колегами, але можуть потребувати додаткових стимулів для розвитку своєї емпатичної компетентності.

Отже, відповідно до висновків нашого дослідження, виникла потреба у створенні та впровадженні спеціальних занять з розвитку емпатії для майбутніх педагогів, особливо в умовах дистанційного навчання.

На цьому етапі нашого дослідження ми створили навчальні програми для розвитку емпатії, які призначені для майбутніх вчителів. Ці програми легко впровадити в дистанційне навчання, що робить їх зручними для використання в наші дні. Такий підхід дозволяє зберегти неперервність освітнього процесу і робить засвоєння матеріалу більш гнучким та доступним для студентів.

Заняття проводилися у 2023 році серед студентів, які мали низькі та середні показники рівня розвитку емпатійних здібностей.

Назва занять: „Формуємо співчуття”.

Мета полягає у розвитку емпатійних здібностей у юнаків і дівчат.

Завдання:

1. Розвивати в молоді емпатійні навички.
2. Підвищувати рівень виявлення емпатії серед студентів.
3. Навчати адекватно реагувати на ситуації, де необхідне співчуття.
4. Виховувати у студентів здатність до емпатії по відношенню до різноманітних об'єктів природи, як живих, так і неживих, особливо в умовах війни.

Очікувані результати тренінгу для учасників:

1. Розвиток здібностей до співпереживання та розуміння емоцій інших.
2. Підвищення здатності до виявлення емпатійних реакцій.
3. Вдосконалити вміння відгукуватись на різноманітні ситуації, які вимагають прояву співчуття.
4. Оволодіння навичками розпізнавання та виявлення емпатії не тільки до людей, але й до всього живого і неживого в умовах воєнного конфлікту.

Умови проведення занять:

1. для проведення занять використовувалася платформа Google Classroom.
2. Тривалість заняття – 0,5 години, передбачено виконання домашнього завдання.

Для проведення онлайн занять були використані різноманітні цифрові інструменти та платформи, такі як Google Meet, Jamboard, YouTube, Padlet, а також Google Слайди та інші. Організований нами курс у Google Classroom складався з десяти занять у рамках програми “Формуємо співчуття”.

Дані заняття, сприяють формуванню позитивного ставлення до навчання та розуміння учасниками необхідності особистісного зростання у сфері емпатії, завдяки засвоєнню відповідних знань і навичок. Процес навчання передбачає вироблення у студентів специфічних емоційних станів, ставлень та поведінкових реакцій. Наші курси відбувалися в онлайн-форматі, використовуючи сучасні

інформаційні та комунікаційні технології та особисті електронні пристрої учасників.

Програма занять включає такі складові:

1. Аналіз домашнього завдання.
2. Ознайомлення з новим матеріалом: читання або перегляд відео, з подальшою дискусією.
3. Вправа чи гра, спрямована на розвиток емпатії.
4. Розвиток емпатії через творчість та взаємодію
5. Осмислення результатів заняття.
6. Домашнє завдання.

Для використання при проведенні занять нами було адаптовано вправи та ігри на розвиток емпатії Н. Харченко [21] та С. Ричкової [17] з врахуванням умов дистанційного навчання дистанційне навчання.

Ми самостійно розробляли всі наші креативні та інтерактивні вправи. Вони сприяли розвитку навичок і значно підвищували залученість учасників.

Перелік активностей, ігор та креативних завдань, які використовувалися на заняттях:

Заняття 1: "Початкова оцінка."

Заняття 2: "Розпізнавання емоцій", "Палітра настроїв."

Заняття 3: "Твоя реакція на ситуацію...", "Почуття мого улюбленця з екрану."

Заняття 4: "Дзвінок", "Емоційні враження від зображення."

Заняття 5: "Вдячність", "Чуття моєї чотирилапої друзі."

Заняття 6: "Відверта бесіда...", "Обмін досвідом."

Заняття 7: "Відображення в дзеркалі", "Інтерпретація емоцій."

Заняття 8: "Правильний вибір?", "Творчий внесок для захисника."

Заняття 9: "Аналіз чи судження", "Емоційний день."

Заняття 10: "Таємниці міміки", "Найцікавіші моменти курсу."

Прикладом конспекту занять може слугувати Заняття 8, його представлено у Додатку В.

Фото-звіт проведених занять представлено у Додатку Г.

2.4. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів

Після наших занять ми організували контрольний експеримент, який мав на меті оцінити ефективність нашої програми. Для цього ми повторно протестували учасників контрольної та експериментальної груп щодо рівня їхньої емпатії за допомогою різних методик, включаючи діагностику емпатійних здібностей, дослідження емпатійних тенденцій та авторський тест „Закінчи речення”.

Отже, результати нашого контрольного експерименту вказують на значний позитивний ефект від проведення занять з розвитку емпатії. Учасники експериментальної групи, які приймали участь у заняттях, показали помітне поліпшення в рівні емпатії порівняно зі стартовими показниками. Кількість студентів з високим рівнем емпатії зросла з нуля до 8%, середній рівень прояву емпатії збільшився з 65% до 70%, тоді як кількість студентів з низьким рівнем емпатії зменшилась з 35% до 21%. Ці результати підтверджують успішність наших занять у підвищенні рівня емпатії серед учасників. (Рис. 2.6.).

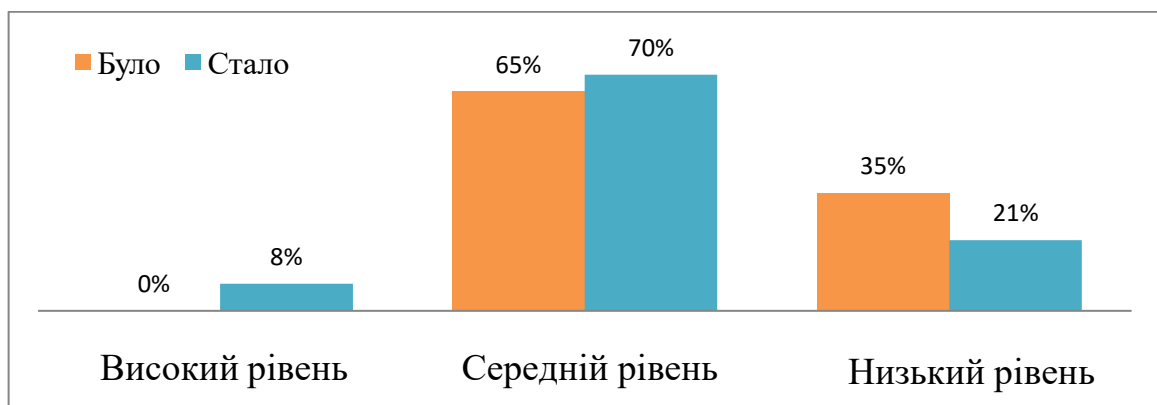

Рис. 2.6. – Результати експериментальної групи

Під час проведення повторної оцінки у *контрольній групі*, результати продемонстрували, що значущі зміни або відмінності не були зафіксовані. На початку дослідження у здобувачів середній рівень прояву емпатії становив 67%, після тренінгу 68%, а низький рівень був 33%, став 32% (рис. 2.7.).

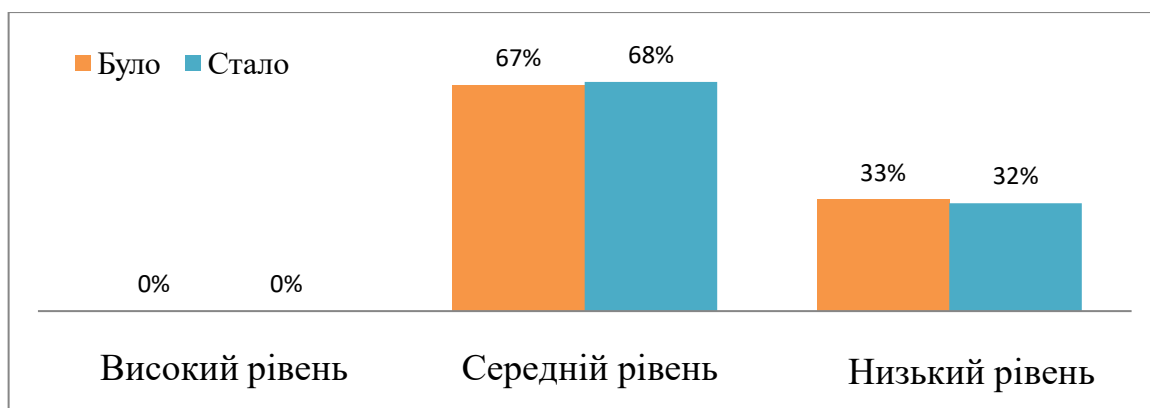

Рис. 2.7. – Результати контрольної групи

Для аналізу отриманих результатів методами математичної статистики нами було обрано U-критерій Манна-Уїтні відповідно до умов які описані нами у підрозділі 2.2.

Результати аналізу за критерієм наведені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати аналізу досліджень за U-критерієм Манна-Уїтні

Виборки які порівнювалися	U-критерій Манна-Уїтні	
	Числове значення U-критерій Манна-Уїтні	Інтерпретація отриманого результату
Контрольна та експериментальна групи до проведення занять	1,0026	Відмінність не є статистично значущою
Контрольна група вхідне та вихідне тестування	0,5067	Відмінність не є статистично значущою
Експериментальна група до та після проведення занять	0,0002	Відмінність є статистично значущою

Для інтерпретації результатів нами було обрано критерій значимості – 0,05, що максимально відповідає меті та завданням нашого дослідження. Детальні розрахунки представлені нами у Додатку Д.

Отже, можна зробити висновок, що заняття з експериментальною групою досліджуваних, спрямовані на розвиток емпатійних здібностей у молоді, мали позитивний вплив на їхній рівень емпатії. Ці заняття сприяли підвищенню рівня прояву емпатії, формуванню навичок адекватно реагувати на ситуації, які

потребують виявлення співчуття, а також розвитку вміння проявляти емпатію, зокрема під час війни.

Висновки до розділу 2.

За результатами отриманими за методиками обраними нами для проведення дослідження ми дійшли висновку про те, що у більшості здобувачів освіти низький чи середній рівень емпатії. Студенти виявляють психологічні характеристики характерні саме для цих рівнів сформованості емпатії.

Для підвищення рівня емпатії майбутні педагоги потребують проведення спеціальних занять, система яких була нами розроблена та використана під час проведення експерименту.

Після контрольного тестування результати емпатії у представників експериментальної групи підвищилися, що було підтверджено статистично. Показники контрольної групи статистично значимо не змінилися. Це дозволяє нам стверджувати про ефективність запропонованої нами системи занять та її вплив на підвищення рівня емпатії у здобувачів освіти.

ВИСНОВКИ

1. Після аналізу наукової літератури з теми ми дійшли висновку, що сьогодні розроблено і запроваджено у психологію класифікацію емпатійного переживання за трьома категоріями. Ця класифікація заснована на розумному, чуттєвому й емоційному співпереживанні залежно від схильності людини (емоційна, когнітивна, предикативна емпатія). Під час війни створюються умови, які стимулюють розвиток емпатійних здібностей.

2. Розроблено критерії (емоційної, когнітивної, предикативної емпатії), показники та рівні (високий, середній, низький) прояву емпатійних здібностей.

3. Аналіз виявлених даних у рамках проведеного дослідження серед студентів-майбутніх педагогів показав, що більшість із них демонструють середній рівень емпатії. Приблизно третина вказали на низькі значення цієї здатності, водночас не виявлено ні одного випадку високого рівня емпатичних здібностей серед опитаних. Це свідчить про потенціал для подальшого розвитку та навчання у цій важливій області. До нашого авторського тесту „Закінчи речення” нами було розроблено критерії прояву спрямованості емпатії. Аналіз результатів показав, що більшість юнаків і дівчат схильні до співчуття, менша кількість схильна до співпереживання, а до емпатійного гніву схильна лише невелика частина респондентів. Здобувачі освіти демонструють Варіабельність в реакціях на емоції інших, схильність до емпатійних виявів у відносині певних осіб чи груп (середній рівень емпатії), байдужість до почуттів інших, недостатня здатність відчувати співчуття, тобто мають обмежену здатність відчувати співчуття або розуміти емоційний досвід інших, менш схильні до співпереживання інших людей (середній рівень емпатії).

4. Було створено систему занять, яка має на меті підвищення емпатійних здібностей серед молодих людей, особливо юнаків та дівчат, в умовах дистанційного навчання. Курс складається з десяти детально розроблених уроків, які проводяться через платформу Google Classroom. Результати перевірки ефективності системи проведених занять показали, що

заняття позитивно вплинули на розвиток емпатії. Результати повторної перевірки у *експериментальній групі* показали, що відбулись наступні зміни: зростання кількості здобувачів освіти які мають високий та середній рівень емпатії, зниження частки здобувачів освіти які мають низький рівень емпатії. Для формування емпатії нами було сформовано різні засоби за допомогою вправ та ігор на розвиток емпатії та адаптовано їх під умови дистанційне навчання та військового часу. Для проведення наших занять ми використовували різноманітні цифрові інструменти, такі як інтерактивні дошки, відеоконференції та онлайн-презентації.

У результаті проведеного дослідження наша гіпотеза, а саме: використання психологічної програми розвитку емоційного інтелекту та емпатії сприятиме покращенню емпатії у майбутніх педагогів – підтвердилася.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у більш детальному дослідженні особливостей емпатійних здібностей майбутніх педагогів, розробці та впровадженні методів розвитку даних феноменів у здобувачів освіти під час очного та змішаного навчання у ЗВО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богомаз М. А. Засоби формування емпатійних здібностей майбутніх педагогів під час війни в умовах дистанційного навчання. *XXII Міжнародна науково-практична конференція „Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти”*. 2023. С. 118 – 121.
2. Бойко В. В. Енергія емоцій в спілкуванні. Київ: Піраміда, 2014. 230 с.
3. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми: Видавничий будинок „Еллада”, 2012. 608 с.
4. Василюшина Т. В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2000. 235 с.
5. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2005. 308 с.
6. Вчимося жити разом : курс для педагогів : веб-сайт. URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/98> (дата звернення: 10.11.2023).
7. Гуляєва О. В., Милославська О. В. Взаємозв'язок соціально-психологічної адаптації та саморегуляції студентів, які навчаються дистанційно. *Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості: Зб. наук. праць за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Херсон, 30 вересня – 01 жовтня 2021 р.) [Електронний ресурс] / ред. колегія: І. Р. Крупник, О. Є. Блинова, Н. І. Тавровецька (відп. за випуск) та ін. Херсон : ФОП Вишемирський В.С., 2021. 348 с. С. 75 – 79. С.76.
8. Журавльова Л. П. Психологічні основи розвитку емпатії людини : дис. ... д-ра псих. наук : 19.00.07. Одеса, 2008. 469 с.
9. Журавльова Л. П. Психологія емпатії : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2007. 328 с. С. 67.
10. Загороднюк Т. Почуття корисності для іншого у ціннісному вимірі особистості підлітка. *Рідна школа. №10 (921)*. 2016. С. 15-18.

11. Кайріс О. Д. Розвиток емпатії у професійному становленні студентів вищих педагогічних навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К. : 2002. 244 с.
12. Київський пиріг Щасливе та здорове життя. Емоційність як властивість особистості : веб-сайт. URL: <https://pyrogiv.kiev.ua/emocijnist-yak-vlastivist-osobistosti/> (дата звернення: 29.12.2023).
13. Кротенко В.І. Психологічні особливості емпатії підлітків: дис... на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Київ, 2001. 21 с.
14. Кулікова Т. В., Дорошенко Т. М., Мацько В. В., Шаляпіна І. В. Дистанційна робота як складова навчання сучасного вищого освітнього закладу в умовах воєнного часу. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 51. Том 1. 2022. С. 207 – 209. URL http://www.innovpedagogy.od.ua/archives /2022/51/part_1/41.pdf.
15. Лазуренко О. О. Категорія емоційності в контексті сучасних проблем психології. Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. / за ред.: С. Д. Максименка, М. В. Папучі. К. ; Ніжин, 2007. Т. 10, вип. 1. С. 8–11.
16. Максимець С. М. Вплив емпатійності на соціально-психологічну адаптацію майбутніх учителів : Автореф. дис... канд. психол. Наук : 19.00.07. Одеса, 2000. 20 с.
17. Ричкова С. Емпатія як чинник ефективного спілкування. *Психолог*. №6 (558). 2015 р. С. 9-11.
18. Рябовол Т. А. Роль емпатії у процесі соціальної адаптації. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Вип. 24. 2004. С. 294–300.
19. Стахова О. О. Емпатійні здібності як психологічний механізм розвитку професійної самосвідомості майбутнього вчителя початкових класів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12 : Психологічні науки. 2018. Випуск 7(52). С. 229-235.

20. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я. М., 2016. 473 с.
21. Харченко Н. Світ без емпатії або емоційний дальтонізм. *Шкільний світ*. №9 (809). 2019. С. 5–15.
22. Яценко Т. В., Шкляєва Г. О. Особливості формування емпатійних здібностей у майбутніх педагогів. *Перспективи та інновації науки*. Серія „Педагогіка”, Серія „Психологія”, Серія „Медицина” № 12(30). 2023. С. 558 – 569.
23. Vitaglione G. Predicting online aggression: The net bully, net power, and net importance scales. *International Journal of Cyber Behavior, Psychology and Learning*, 2019. 9(1), 16–32.
24. Jusupov I. M. Psihologija jempatii: dis. ... doktora psihol. nauk: 19.00.01 [Jelektronnyj resurs] / Il'dar Masgudovich Jusupov. SPb., 1995. 252 s. Rezhim dostupa: <http://www.dissercat.com/content/psikhologiya-empatii#ixzz5BiTQO5WV>.
25. Mayer J.D. Emotional intelligence: Theory, Findings, and Implications / J.D. Mayer, P. Salovey, D. Caruso. *Psychological Inquiry*, 2004.V. 15. № 3. P. 197-215.

Формування емпатійних здібностей майбутніх педагогів під час війни в умовах дистанційного навчання

Анотація. Війна значно впливає на психоемоційний стан майбутніх педагогів, що зумовлює необхідність розвитку їх емпатійних здібностей для ефективного здійснення педагогічної діяльності. Дистанційне навчання, яке стало основним способом освітнього процесу в умовах війни, вимагає нових підходів до формування професійних компетенцій, зокрема емпатії, яка є важливою складовою професійної компетентності педагога.

Під час дослідження ми проаналізували літературу з психології, а саме, проблеми формування емпатії; розробили критерії, показники прояву емпатійних здібностей; дослідили рівень прояву емпатії в юнаків та дівчат; розробили та перевірили ефективність системи занять із формування емпатійних здібностей у юнаків і дівчат на прикладі здобувачів освіти освітньо-професійного ступеня Фаховий молодший бакалавр, галуззі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 013 Початкова освіта Обласного коледжу „Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія” Полтавської обласної ради, в умовах дистанційної освіти.

Ключові слова: емпатія, майбутні педагоги, психоемоційний стан, професійна компетентність, методи формування емпатії.

The development of empathic skills in future teachers occurred while providing distance learning during the war

Abstract. The war has a significant impact on the psycho-emotional state of future teachers, which necessitates the development of their empathic abilities for the effective implementation of pedagogical activities. Distance learning, which has become the main method of the educational process in the conditions of war, requires new approaches to the formation of professional competences, in particular, empathy, which is an important component of a teacher's professional competence.

During the research, we analyzed the literature on psychology, namely, the problems of empathy formation; developed criteria, indicators of the manifestation of empathic abilities; investigated the level of empathy in young men and women;

developed and tested the effectiveness of a system of classes on the formation of empathic abilities in young men and women using the example of educational and professional degree holders of the Professional junior bachelor's degree, field of knowledge 01 Education/Pedagogy, specialty 013 Primary education of the Regional College "Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy" of the Poltava Regional Council , in the conditions of distance education.

Key words: empathy, future teachers, psycho-emotional state, professional competence, methods of empathy formation.

